

"משולש הבטחון" של מרכז השומרון

● עמיהוד ישראלי

(ב) מעמדה של שכם הינו יוצא דופן בכל מרחב ההר המערבי של ארץ-ישראל. מיקומה כ"עיר-מיצר", בלב קו פרשת-המים הארצי היקנה לה יתרונות ועדיפויות תעבורתיים ללא אח ורע בכל ערי במת-ההר המערבית. מעמדה המועדף של שכם בקנה-מידה ארצי קדם לירושלים. זו האחרונה לא יכלה להתחרות בה אלא משעה שנתקדשה במונותיאזום היהודי. השליטה על שכם ומבואותיה הינה חיונית ביותר הן לגבי הריכוזים הדמוגרפיים המצופפים במישור-החוף ובשרון והן לגבי שיפולי-השומרון המזרחיים, הניבטים לעבר כחפר הירדן. החלישה יכולה להתקיים בצורה אנכית-עילית, תוך ניצול מורדות גוש גריזים-עיבל, או בצורה אופקית, כלומר התמקמות בצמתות החיוניים.

(ג) בשולי הגושי-ההררי של "לב-השומרון" משתרעות הבקעות, שהוזכרו לעיל. כולן מתפנסות בפיתחו המזרחי של אותו מיצר-הררי בין הגריזים והעיבל, היינו למרגלות תל אל-בלאטה (שכם-העתיקה). בקעת המכמתת הינה הציר הטבעי כלפי דרום, ללא אלטרנטיבות טופוגראפיות. כלפי צפון - עוקפים שני נתיבים את המעוז ההררי של גוש עיבל - חורייש: הציר הצפוני-מזרחי מוליך דרך תבץ (טובאס) לעמק דותן, ובמיסעפו ניצבת תרצה. הציר הצפוני-מערבי מנתב, אף הוא, לעמק דותן ומתפצל מדרום לגבעת שומרון - סבסטייה, כששלוחתו הראשית מוליכה מערבה. על עמדות השליטה של שני-המסעפים קמו בירותיה של ממלכת-ישראל: תחילה-תרצה (ח'רבת תל אל-פארעה), שייצגה אוריינטציה "גלעדית", ולהלן - שומרון (סבסטייה), ששיקפה אוריינטציה "פויניקית-צידנית".

המשולש התחבורתי שכם-תרצה-שומרון ממקד את החלישה על מיסעפי הנתיבים הטבעיים ב"לב-השומרון". שליטה אופטימלית יכולה להיווצר תוך פרישת מיתחמים-צבאיים ומאחזים-קבע אזרחיים ושילובם במערך של הגנה-מרחבית ושליטה צירית-קווית. ההפרדה בין השניים (מטעמי פרגמאטיות מדינית) לוקה בחסר. על רקע זה יש לקדם בברכה את מיקומו החדש של גרעין אלון-מורה במבואותיה הדרומיים-מזרחיים של שכם. תרומתה של נוכחות קבע אזרחית אינה מוטלת בספק כשהיא משולבת, כאמור, במערך-הצבאי וניזונה מלהט-חלוצי ומדבקות אידיאולוגית כאחד.

מקורות:

- (1) י. אהרוני - חרסי שומרון (שומרון) - לקט מאמרים ומקורות, ת"א (1971), עמ' 74-107.
- (2) מ. אבי-יונה - גיאוגרפיה היסטורית של א"י (ירושלים, 1963), עמ' 121+130.
- (3) א. אפרת - יהודה ושומרון, קווים לתיכנון פסי אזורי (ירושלים, תשל"א), עמ' 17-20.
- (4) מ. גיחון - החשיבות האסטרטגית של יהודה ושומרון, ניתוח היסטורי (יהודה ושומרון) - פרקים בגיאוגרפיה ישובית ירושלים תשל"ז, עמ' 49-74.

הרי יהודה מתאפיינים בכמה הררית רחבה ושטוחה. מורדותיהם תלולים ונגישותם קשה. השומרון, לעומת זאת, פרוץ, שבור ומשוע. בגלעינו המרכזי הינו גוש מורם, העשוי גיר וקירטון, והנישא בתלילות באגפיו הדרומיים והמזרחיים. הגוש המרכזי נפרץ לשני גושי-מישנה בלתי-שווים במימדיהם ע"י המיצר-ההררי של נחל שכם, שתוצאותיו המערביות בנחל-אלפסנדר אשר ברצועת חוף השרון. מסביב לגלעין ההררי משתרעות מספר בקעות, שאופיין קארסטי וקרקעיתן מתונה עד גלית: במערב-פורך, כאמור, נחל שכם ממיצרו ההררי, תוך שהוא מתרחב בבקעת דיר-שרף, בואכה מורדותיה הדרומיים של גבעת שומרון-סבסטיה. להלן מתנקז הנחל צפונית מטול-כרם (טור-כרם השומרונית), ליד שווייכה, היא שכה (סוכו), לעבר מישור החוף. כאן עבר נתיב הרוחב העיקרי שתצה את השומרון, וזהו גם תוואי הכביש הרוחבי בהווה. ממזרח לגלעין ההררי - מתפשטות מספר בקעות בצורת מניפה, שקודקודה בתל אל-בלאטה, היא שכם העתיקה: הבקעה המוארכת של עמק המכמתת (סהל-מח'נא), הפונה דרומה לרגלי הר-גריזים. בקעה זו מהווה את חוליית-הציר של דרך האורך הארצי-ישראלית לעבר הרי יהודה, הלא היא "מסילת-ההר", או דרך-האבות.

מעמק המכמתת מסתעפת מזרחה בקעת עין-סוכר (סהל-אל-עסכר), המתרחבת לבקעה נוספת הקרויה על-שם הכפר בית-דג'אן. משולי בקעה זו ניתן לרדת לבקעת-הירדן ולצאת לפיכך מדרום להר-סרטבה. בהמשכה הצפוני של בקעת עין-סוכר משתרע אבוס מרופד בגיר-קירטוני, המתמשך בשולי הרי עיבל, בואכה תבץ (טובאס). אבוס צר זה מתלווה להילוכו העליון של העמק הטקטוני של וואדי פארעה, שרוחבו נע בין 50 מ' ל-1,000 מ'. שקיעתו השבירתית של וואדי רחב זה וחתירתו לעומק רב חשפו מיפלסי מיתתהום, ולכן מצויים לאורכו מעיינות שופעים ואיתנים. נחל זה מושך מים כל השנה. תבליט קרקעיתו המתונה הופכת אותו לתוואי תעבורה טבעי, המקשר את מרחב-שכם עם כיפר הירדן ומעברותיו ליד אדם-העיר (גשר דמיא). בירת ממלכת-ישראל, תרצה, ניצבת על גבעה הצופה על מיסעף וואדי פארעה והדרך היורדת מתל-שכם. קטע זה זוהה כ"דרך אלון-מעוננים". צירוף נתיב וואדי פארעה ונחל שכם יוצר את נתיב הרוחב החשוב ביותר בשומרון. מיקטעי הנתיבים השונים מתפנסים במזוייק בתל אל-בלאטה ומסבירים את מעמדה הממלכתי של שכם עוד במאה ה-14 לפנה"ס ואת הנסיון הראשון לכונון ממלכה ריכוזית בעיר זו ע"י אבימלך בן-גדעון.

מהתיאור הטופוגראפי הקצר ששורטט לעיל משתמעות כמה מסקנות בטחוניות, שהודגמו והוכחו באספקלריה היסטורית צבאית בעבר הרחוק והקרוב:

(א) "לב-השומרון" ההררי, המורכב מהגוש המטופוגראפי גריזים-עיבל-חורייש (764-940 מ'), מתפקד כמעוז-ההררי בעל ערך מיגננתי. במרוצת ההיסטוריה מילא גוש-ההררי זה תפקיד דומה להרי בית-אל - גופנא, הזכורים ממלחמות יהודה המקבי. המערך ההררי הנ"ל קשור בהיסטוריה השומרונית ובעמידתם בפני הלחצים הרומיים ביזנטיים כתרסר פעמים לפחות. במעוז טופוגראפי זה התארגנה בשעתו גם ממלכה שומרונית אוטונומית.